

УДК 316.77:329.15(477.87)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-1-3>**Тамара ГАЛИЦЬКА-ДІДУХ,***orcid.org/0000-0002-0950-5182*

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України і методики викладання історії

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *tamarahalytska22@gmail.com*

ПРОПАГАНДИСТСЬКІ МЕХАНІЗМИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1939–1941 РР.)

Дослідження пропагандистської політики СРСР у Західній Україні в 1939–1941 рр. є надзвичайно важливим для розуміння механізмів радянізації приєднаних територій, особливо в контексті гібридного поєднання насильницьких та ідеологічних засобів контролю. У часи, коли проблема інформаційного впливу та маніпуляції масовою свідомістю знову постає особливо гостро, аналіз радянських методів формування лояльної ідентичності набуває не лише історичного, а й сучасного значення.

Метою статті є обґрунтований аналіз політичних цілей радянської влади у сфері пропаганди в Західній Україні в період 1939–1941 років, а також виокремлення інструментів, каналів і змістовного наповнення пропагандистської діяльності, спрямованої на трансформацію ідентичності місцевого населення та легітимацію радянського режиму.

У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує історико-політичний, дискурсивний аналіз, контент-аналіз, а також елементи культурологічного та джерелознавчого підходів.

Виявлено, що радянська пропаганда на західноукраїнських землях була спрямована на досягнення шести основних цілей: легітимацію окупації, утвердження радянської ідентичності, дискредитацію альтернативних ідеологій, формування образу «визволителя», мобілізацію молоді та антирелігійну кампанію. Основними каналами поширення були преса, радіо, візуальна агітація, масові заходи та система освіти. Особливу увагу приділено виявленню основних тем, символів та образів, серед яких – культ Леніна й Сталіна, радянська символіка, гасла класової боротьби та знецінення національних і релігійних елементів. З'ясовано, що, попри жорсткий тиск, ефективність радянської пропаганди залишалася обмеженою через культурний спротив, недовіру та глибоко вкорінену національну ідентичність населення.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на порівняльному аналізі пропагандистських стратегій у різних регіонах, вивченні індивідуального сприйняття та форм спротиву пропаганді, а також на реконструкції довготривалого впливу радянської інформаційної політики на пострадянське суспільство та національну пам'ять.

Ключові слова: *масова свідомість, зміна освітньої системи, індоктринація молоді, міжетнічна ворожнеча, лояльність до влади.*

Tamara HALYTSKA-DIDUKH,*orcid.org/0000-0002-0950-5182*

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *tamarahalytska22@gmail.com*

PROPAGANDA MECHANISMS OF THE SOVIET GOVERNMENT IN WESTERN UKRAINIAN LANDS DURING THE FIRST SOVIET OCCUPATION (1939–1941)

The study of the propaganda policy of the USSR in Western Ukraine in 1939–1941 is extremely important for understanding the mechanisms of Sovietization of the annexed territories, especially in the context of a hybrid combination of violent and ideological means of control. At a time when the problem of information influence and manipulation of mass consciousness again arises with particular urgency, the analysis of Soviet methods of forming a loyal identity acquires not only historical, but also modern significance.

The aim of the article is a substantiated analysis of the political goals of the Soviet government in the field of propaganda in Western Ukraine in the period 1939–1941, as well as the identification of tools, channels and content of propaganda activities aimed at transforming the identity of the local population and legitimizing the Soviet regime.

The research process used an interdisciplinary approach that combines historical and political, content analysis, discursive analysis, as well as elements of cultural and source studies approaches.

It was found that Soviet propaganda in Western Ukrainian lands was aimed at achieving six key goals: legitimizing the occupation, asserting Soviet identity, discrediting alternative ideologies, forming the image of a “liberator”, mobilizing youth, and an anti-religious campaign. The main channels of dissemination were the print press, radio, visual agitation, mass events, and the education system. Particular attention was paid to identifying key themes, symbols, and images, including the cult of Lenin and Stalin, Soviet symbolism, slogans of class struggle, and the devaluation of national and religious elements. It was assessed that despite the harsh pressure, the effectiveness of Soviet propaganda remained limited due to cultural resistance, distrust, and the deeply rooted national identity of the population.

Further research could focus on comparative analysis of propaganda strategies in different regions, studying individual perceptions and forms of resistance to propaganda, and reconstructing the long-term impact of Soviet information policy on post-Soviet society and national memory.

Key words: mass consciousness, change in the education system, indoctrination of youth, interethnic hostility, loyalty to the authorities.

Постановка проблеми. Після вересневого вторгнення Червоної армії в 1939 році та приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР радянська влада розгорнула масштабну кампанію ідеологічної обробки населення, використовуючи пропаганду як головний інструмент. За короткий проміжок часу було встановлено жорсткий контроль над інформаційним простором, що супроводжувався цілеспрямованим нав'язуванням радянської ідентичності, дискредитацією національних, релігійних та політичних інституцій, а також створенням образу Радянського Союзу як «визволителя» й «захисника трудового народу». Попри численні дослідження, питання функціонування та ефективності пропагандистських механізмів радянської влади в цьому регіоні залишається недостатньо висвітленим у сучасній історіографії, особливо в аспекті впливу на масову свідомість, зміну освітньої системи, індоктринацію молоді, міжетнічні аспекти пропаганди та методи тиску на ідеологічно незгодних. Актуальність дослідження визначається потребою комплексного аналізу методів, меседжів, засобів та коротко- й довготривалих наслідків спроб радянської влади трансформувати ідентичність мешканців Західної України. Зокрема, потребують системного вивчення як канали поширення пропаганди (газети, радіо, плакати, масові заходи), так і специфіка ідеологічного впливу на різні соціальні та етнічні групи. На окрему увагу заслуговує розгляд ролі репресивних механізмів у забезпеченні лояльності до нової влади та формуванні лінії прийняттого публічного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідним напрямом сучасних студій є аналіз репресивного складника радянської політики, тісно пов'язаного з процесами радянзації. Дослідження Л. Стрільчук (Стрільчук, 2024) акцентує на радикальному зламі соціально-політичного устрою через масові репресії, депортації та ліквідацію національних інституцій. Водночас інформаційно-пропагандистські дії в ньому розглядаються лише як допоміжний елемент системи тиску. Дослідження С. В. Павловської (Павлов-

ська, 2019) присвячене діяльності радянських військово-ідеологічних структур в окупованих регіонах. Авторка акцентує на інституційному оформленні пропагандистських зусиль та їхньому зв'язку з військовим управлінням, розглядаючи переважно початковий етап радянзації та адміністративно-ідеологічний тиск.

На противагу цим підходам, О. І. Андрухів (Андрухів, 2021) пропонує юридичну оцінку трансформацій періоду «першої радянзації», наголошуючи на легітимації радянського втручання через «публічну мову». Науковці О. О. Яшан та І. Ю. Стадник (Яшан, Стадник, 2021) аналізують еволюцію радянської пропаганди в 1933–1941 рр., зазначаючи її адаптивність до змін соціально-політичного контексту. Автори підкреслюють застосування культурних кодів і технологій масового впливу, що дає змогу простежити еволюцію тих підходів, які набули поширення в Західній Україні.

У монографії Ю. О. Каганова (Каганов, 2019) запропоновано ширший історичний контекст радянського проекту «нової людини», зокрема його український варіант. Більш комплексно причини та наслідки радянзації розглядає О. Г. Боднарчук (Боднарчук, 2022), наголошуючи на системності процесу та його спрямованості на знищення альтернативної ідентичності.

Пропагандистську діяльність як аспект ширшої ідеологічної трансформації періоду «першої радянзації» аналізують В. О. Шайкан та В. О. Шайкан (Шайкан, Шайкан, 2010). Автори наголошують на системності впровадження радянських наративів через освітні, культурні та медійні канали.

Проте, попри значну кількість праць щодо радянзації Західної України, тема пропагандистських механізмів потребує більш ґрунтовної наукової уваги. Актуальність дослідження визначається увагою до недостатньо вивченого складника окупаційної політики СРСР у 1939–1941 рр., який доповнював репресивний апарат і формував нову політичну лояльність або зовнішню покору.

Метою статті є комплексне дослідження пропагандистських стратегій і механізмів, що

застосовувалися радянською владою на західно-українських землях у 1939–1941 роках, з метою нав'язування радянської ідеології, формування нової ідентичності та забезпечення лояльності населення до радянського режиму.

Завдання статті:

1) проаналізувати основні політичні цілі радянської влади у сфері пропаганди на західно-українських землях у 1939–1941 рр.;

2) дослідити основні засоби й канали поширення радянської пропаганди, зокрема роль преси, радіо, плакатів, масових заходів та освітніх інституцій;

3) виокремити основні теми, символи й образи, через які радянська пропаганда апелювала до населення, а також методи дискредитації національних і релігійних структур.

Виклад основного матеріалу. У період першої радянської окупації західноукраїнських земель (1939–1941 рр.) пропаганда стала одним з основних інструментів реалізації політичної стратегії Кремля, спрямованої на інтеграцію новоприєднаних територій до складу СРСР. У Директиві наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії «Про завдання оперативних груп НКВС при вступі радянських військ на територію Західної України та Західної Білорусії» від 15 вересня 1939 р. йшлося про створення розгалуженої агентурно-інформаційної мережі з метою контролю та виявлення противників влади серед державного апарату, буржуазно-поміщицьких кіл,

політичних партій, а також у важливих сферах суспільного життя – пресі, культурі, продовольстві та збройних формуваннях. Документ також передбачав виявлення й арешт провокаторів та агентів старих репресивних структур, з використанням вилучених архівів (Галузевий Державний архів Служби безпеки України, 1951: 10). Водночас радянська влада мала низку політичних цілей, тісно пов'язаних із доктриною марксизму-ленінізму, ідеологічною уніфікацією населення та забезпеченням легітимності радянського режиму на територіях з інакшою історичною, культурною та ментальною традицією. Насамперед пропаганда формувала образ СРСР як «визволителя» західноукраїнського народу від «соціального та національного гноблення», яке, за твердженням радянської влади, існувало в Польщі. Такий меседж активно просувався через пресу, гасла, виступи представників нової адміністрації, а також через візуальні форми впливу – плакати, карикатури та агітаційні кінохроніки (Павловська, 2019).

Відповідно, пропагандистська діяльність радянської влади в Західній Україні в 1939–1941 рр. набувала багатовекторного характеру, що виявлявся в чітко окреслених політичних цілях, адресованих різним соціальним групам і реалізованих через конкретні інструменти впливу (Стародубець, 2020). У таблиці 1 подано узагальнену типологію основних цілей радянської пропаганди, способів їхнього досягнення, цільових аудиторій та очікуваного ефекту.

Таблиця 1

Політичні цілі радянської пропаганди на західноукраїнських землях (1939–1941 рр.)

Політична ціль	Механізми реалізації	Цільова аудиторія	Очікуваний ефект
Легітимація радянської влади	Мітинги, преса, плакати, радіо, «вибори» до Народних Зборів	Усе населення, особливо селяни та робітники	Створення уявлення про добровільне приєднання до СРСР, формування лояльності до нової влади
Ідеологічна трансформація свідомості	Освіта, цензура, нові шкільні програми, пропаганда «нової радянської людини»	Молодь, гуманітарна інтелігенція	Нав'язування марксистсько-ленінської картини світу, витіснення національної ідентичності
Легітимація соціально-економічних реформ	Газети, карикатури, кінохроніки про «розкуркулення», вигідне зображення колгоспів	Селяни і робітники	Обґрунтування експропріації, зниження протестних настроїв
Дискредитація альтернативних ідентичностей	Антирелігійна агітація, кампанії проти ОУН, церкви, польської адміністрації	Віряни, національно орієнтована молодь, інтелігенція	Руйнування довіри до національних, релігійних та етнічних структур
Формування образу «визволителя»	Пропагандистські фільми, святкування «возз'єднання», ідеологічна символіка	Масова аудиторія	Створення позитивного образу СРСР як спасителя від «польського гніту»
Контроль і мобілізація молоді	Піонерія, комсомол, радянські свята, ідеологізовані конкурси	Діти та молодь	Формування покоління з радянською ментальністю, лояльного до режиму
Психологічне пригнічення опору	Показові процеси, доноси, залякування через ЗМІ	Потенційні опоненти, пасивна більшість	Деморалізація опору, мовчазна згода населення

Джерело: власна розробка автора.

У 1939–1941 рр. радянська пропаганда в Західній Україні мала на меті легітимацію радянської влади, ідеологічну трансформацію населення, виправдання соціально-економічних змін і дискредитацію альтернативних ідентичностей (Радянські репресії у західних областях, 2022). Вона створювала ілюзію добровільного приєднання до СРСР, нав'язувала образ Радянського Союзу як «визволителя», боролася з національними, релігійними та політичними опонентами, особливо через школи, ЗМІ, культурні установи та молодіжні організації. Уся система пропаганди була елементом кампанії радянзації та спрямовувалась на формування лояльної до режиму свідомості. Зокрема, у постанові Станіславівського обласного тимчасового управління аналізувалася відозва Львівського тимчасового управління про скликання Народних Зборів Західної України 4 жовтня 1939 року. У цьому документі йдеться про спробу легітимізувати встановлення радянської влади в Західній Україні після її окупації у 1939 році. Під виглядом «вільного волевиявлення трудящих» документ виправдовує насильницьке приєднання до УРСР та схвалює конфіскацію приватної власності, зокрема землі, банків і підприємств, на користь радянської держави. Заклики

до обрання «правильних» депутатів і проведення зборів на «високому ідейно-політичному рівні» свідчать про контрольований і задалегідь визначений характер політичного процесу (Радянська Україна (Станіславів), 1939).

Вирішальну роль у реалізації цієї кампанії відігравала розгалужена система засобів і каналів поширення пропаганди, що стала інструментом нав'язування радянської ідеології, трансляції політичних меседжів та легітимації нового режиму (Литвин, 2019). У контексті першої радянської окупації західноукраїнських земель (1939–1941 рр.) влада інтенсивно застосовувала весь арсенал масовокомунікаційних ресурсів – від друкованого слова до візуальних символів, від радіомовлення до структурної перебудови освіти – з метою швидкої та всеохопної ідеологічної трансформації місцевого населення (табл. 2).

Одним з основних каналів пропагандистського впливу стала преса, яка зазнала радикальних змін уже в перші тижні після входження радянських військ. Було ліквідовано всі польські та національні українські видання, а натомість розпочали діяльність газети, які повністю контролювалися партійними й державними структурами, серед яких «Вільна Україна» у Львові, «Червоний стяг»

Таблиця 2

Основні канали радянської пропаганди в Західній Україні (1939–1941 рр.), їхні функції та особливості

Канал пропаганди	Основні функції	Зміст і форми впливу	Цільова аудиторія	Особливості
Преса	Формування політичних установок, легітимація радянської влади	Публікації про «визволення», дискредитація «буржуазних елементів», гасла, статті з ідеологічним змістом	Інтелігенція, міське населення, службовці	Повна централізація, ліквідація польських та українських видань, нова радянська термінологія
Радіо	Оперативне поширення пропаганди, контроль над інформаційним полем	Промови лідерів, новини, трансляції масових заходів, патетична риторика	Мешканці міст, працівники, партійний актив	Обмежений доступ у селах, але ефективно у великих містах, відсутність альтернативних джерел
Плакати, візуальна агітація	Емоційне нав'язування образів, візуальна індоктринація	Образи героїв СРСР, ворогів народу, гасла, карикатури	Селяни, малограмотне населення, діти	Яскрава кольористика, простота меседжу, миттєве емоційне сприйняття
Масові заходи	Створення ефекту підтримки, мобілізація	Мітинги, демонстрації, свята «возз'єднання», хода з транспарантами	Учні, працівники, держслужбовці	Примусовий характер участі, інсценізація масової згоди, контроль поведінки
Освітні інституції	Ідеологічне перевиховання, довгострокова соціалізація	Зміна програм, викладання радянської історії, піонерія, комсомол	Здобувачі освіти, педагогічні кадри	Російська мова, марксистсько-ленінська ідеологія, заміна вчителів на «надійних»

Джерело: власна розробка автора.

у Тернополі, «Радянська Волинь» у Луцьку. Ці видання стали інструментами не лише інформування, але й інтенсивного ідеологічного впливу, популяризації радянських досягнень, демонізації «буржуазно-націоналістичних» і «контрреволюційних» елементів, а також трансляції соціалістичних цінностей через лексичні й стилістичні кліше. 15 вересня 1939 р. на початку радянської окупації режим вимагав негайного встановлення контролю над інформаційним простором. Зокрема, органам місцевої влади наказувалося всіляко сприяти політичним відділам Червоної армії та прикомандированим до них працівникам у якнайшвидшому захопленні типографій, редакцій газет, паперових складів і налагодженні випуску преси (Галузевий Державний архів Служби безпеки України, 1951: 13). Це свідчить про пріоритетність пропаганди та інструменталізацію медіа для утвердження радянської влади та формування необхідного ідеологічного тла.

Радіомовлення також було мобілізоване як потужний інструмент масового впливу (Стрільчук, 2017). Хоча доступ до радіоприймачів у селах і малих містах був обмеженим, у великих населених пунктах радіо перетворювалося на постійне джерело пропаганди. Радіопередачі містили офіційні заяви, промови партійних лідерів, новини з фронтів і трансляції масових заходів. Про це йшлося у постанові бюро Тернопольського обкому КП(б)У від 17 лютого 1940 року «Про стан радіомовлення і кінофікації в області у зв'язку з підготовкою до виборів у Верховні Ради СРСР і УРСР» (Держархів Тернопільської області, 1940а). Радіо виконувало функцію оперативної реакції на зміни політичної ситуації, конструюючи бажану реальність у свідомості слухачів, часто в дусі пафосу, гіперболізації та ідеологічної одноманітності.

Візуальна пропаганда у формі плакатів, транспарантів, гасел і агітаційних стендів була особливо ефективною в сільському середовищі, де рівень письменності залишався неоднорідним (Зубченко, 2018). Плакати часто використовували символічний ряд, що апелював до образів радянського «визволителя», щасливого трудівника, героя Червоної армії, водночас зображуючи ворогів народу в карикатурній формі. Яскрава кольористика, контрастна композиція й чітка емоційна спрямованість забезпечували легке сприйняття та емоційну насиченість зображень. Зокрема, у дусі радянської тоталітарної системи виконком Тернопільської міської ради, діючи за вказівкою обкому, ухвалює постанову щодо обов'язкового художнього оформлення міста до 1 Травня 1940 року – не як прояв ініціативи громади, а як ідеологічне

зобов'язання. Усі державні, кооперативні, профспілкові та громадські організації, підприємства й навіть житлові управління змушували прикрашати свої будівлі радянською символікою, портретами вождів і плакатами. Контроль за виконанням цього показового «святкового оформлення» покладали на міліцію (Держархів Тернопільської області, 1940b: 64).

Масові заходи, зокрема мітинги, демонстрації, урочистості з нагоди «возз'єднання» чи свят радянського календаря, стали ще одним важливим інструментом формування нової колективної ідентичності. Організовані за зразком всесоюзних кампаній, вони створювали атмосферу масової підтримки нового ладу та водночас функціонували як форма політичного контролю. Участь у таких заходах була часто примусовою, особливо для представників освітніх закладів, молоді та працівників державних установ.

Особливу увагу радянська влада приділяла реформуванню системи освіти як довгостроковому механізму ідеологічної індоктринації (Стрільчук, 2022). Навчальні програми було повністю переорієнтовано на марксистсько-ленінську парадигму. Історія, географія, мова та література викладалися виключно в дусі радянської ідеології. Запроваджено обов'язкове вивчення російської мови, а значна частина педагогічного складу замінена на лояльних до режиму фахівців із радянських республік. Одночасно активно створювалися піонерські та комсомольські організації, які слугували інститутами політичної соціалізації молоді, що формували слухняних, ідеологічно правильних громадян. У доповідній записці УПВ НКВС УРСР наркомун внутрішніх справ УРСР І. Серову від 10 червня 1940 р. комсомольський «актив» перетворюється на інструмент примусового ідеологічного впливу на місцеве населення, для контролю над громадською свідомістю, проведення «роз'яснювальної роботи» щодо урядових заходів (Радянські органи державної безпеки, 2009: 300).

У цьому контексті важливим елементом пропагандистського впливу стали тематичні наративи, стійкі образи й символи, які систематично відтворювалися в мас-медіа, мистецтві, державних ритуалах та публічному просторі. Одним із центральних меседжів було зображення Червоної армії як «визволительки» українського народу, що принесла мир, соціальну справедливість і справжню державність. Паралельно з цим активно культивувався образ ворога – польської адміністрації, «буржуазних націоналістів», ОУН, а також церковних інституцій. Ці суб'єкти зображувалися

як носії пригнічення, відсталості, експлуатації й ворожнечі до простого народу. Зокрема, в орієнтуванні УДБ НКВС УРСР про історію та сучасний стан Організації українських націоналістів (далі – ОУН) від 17 травня 1940 р. ОУН звинувачували в співпраці з німецькими урядовими та розвідувальними структурами з метою підготовки відокремлення України від СРСР і створення буржуазної держави з фашистським режимом. Радянська влада стверджувала, що збройне повстання проти СРСР планувалося на весну 1940 року (Радянські органи державної безпеки, 2009: 112–117).

Особливу увагу приділяли дискредитації національно орієнтованої інтелігенції та релігійного духовенства. Церква, зокрема греко-католицька, сприймалася радянською владою як потужний осередок національного опору та альтернативного авторитету, що підлягав нейтралізації. Преса, агітаційні матеріали, виставки й театралізовані виступи формували стереотип священнослужителя як ретроградного, користолубного індивіда, часто пов'язаного з польською або нацистською владою. Аналогічні дискредитаційні кампанії були спрямовані проти українських культурних діячів та вчених, яких звинувачували в «буржуазному націоналізмі».

Уніфікація свідомості відбувалась не лише через пряме поширення пропаганди, а й через систематичне витіснення альтернативних джерел історичної пам'яті, духовності й культурної автономії. Радянська пропаганда навмисно створювала нові святині, наприклад, дати «визволення», героїв революції, символи єдності народів СРСР, які мали замінити місцеві традиції та уявлення про ідентичність. Завдяки такій стратегії відбувалося поступове насадження нових акцентів у колективній пам'яті, що сприяло руйнуванню органічних зв'язків населення з довоєнною історією, національною культурою та релігійними традиціями (Місінкевич, 2021). Так, у звіті партійного керівництва Станіславівської області про методи встановлення радянської влади на Прикарпатті, а також про підготовку виборів до Верховної Ради УРСР та СРСР від 17 вересня 1939 р. – 30 січня 1940 р. йшлося про масові мітинги й зібрання, які проводилися в області після оголошення указів про вибори, нібито за участі понад 265 тисяч осіб. Радянська пропаганда подавала ці заходи як щире виявлення вдячності населення народам СРСР за «братську допомогу» та підтримку радянської влади (Державний архів Івано-Франківської області, 1940: 31–33). Однак насправді це були показові, організовані згори акції, покликані створити ілюзію масової підтримки окупаційного режиму.

Отже, система радянської пропаганди в Західній Україні в 1939–1941 рр. ґрунтувалася на комплексному підході до формування суспільної свідомості. Вона використовувала як традиційні канали масової комунікації, так і глибокі інституційні трансформації, спрямовані на зміну мислення та поведінки населення, його ідентифікаційних моделей і лояльності. Цей процес мав яскраво виражений імперський характер, у якому пропаганда слугувала інструментом колоніального типу інтеграції та підкорення.

Радянська інформаційна стратегія в Західній Україні ґрунтувалася не лише на поширенні ідеологічних наративів, а й на системній трансформації культурного простору, що передбачала заміну традиційних ідентифікаційних маркерів новими, підконтрольними режиму формами пам'яті й символіки. Це створювало сприятливі умови для подальшого впровадження моделі радянської свідомості, адаптованої до локального контексту, але підпорядкованої загальносоюзній ідеологічній парадигмі. Оцінювання ефективності такої пропагандистської політики потребує врахування як її короткострокових, так і довготривалих наслідків для ментального простору населення західноукраїнських земель.

У короткостроковій перспективі радянська пропаганда досягла часткового успіху в нейтралізації легітимності попередніх політичних режимів і дискредитації інакодумства. Багаторівнева система інформаційного контролю, підтримана репресивними практиками, сприяла конформізму, особливо серед молоді та тих верств населення, які прагнули адаптації до нових умов. Значна частина міського населення, перебуваючи під тиском обставин, змушено або декларативно погоджувалася з офіційною радянською риторикою, що надало можливість радянській адміністрації створити ілюзію масової підтримки. Проте така лояльність здебільшого мала формальний, поверховий характер і була зумовлена страхом перед репресіями, а не внутрішнім прийняттям комуністичної ідеології.

У середньо- та довготривалій перспективі наслідки радянської пропагандистської політики мали б фатальне значення. Однак не тривале перебування більшовиків, а також глибоко вкорінені національні, релігійні й культурні традиції залишалися важливим джерелом опору й контрідентичності, зокрема в сільській місцевості та серед частини інтелігенції. Значна частина мешканців Західної України зберігала критичне ставлення до радянського режиму, що проявлялося у формі пасивного спротиву, прихованого збереження

традицій та елементів альтернативної історичної пам'яті. Зокрема, у доповідній записці УПВ НКВС УРСР наркомуні внутрішніх справ УРСР І. Серову вказувався випадок відкритого спротиву радянській владі в одному з сіл (с. Хороцово Станіславської області), де 16 квітня 1940 року селяни вороже зустріли прибулих агітаторів. Під час нав'язування «роз'яснювальної роботи» група селян, що зросла до 300 осіб і була озброєна підручними знаряддями – сокирами, вилами, кілками – напала на агітаторів, намагаючись вигнати їх із села (Радянські органи державної безпеки, 2009).

Отже, хоча радянська пропаганда відіграла важливу роль у трансформації зовнішнього дискурсу й нав'язуванні нової символічної дійсності, її вплив на глибші пласти ідентичності був обмеженим і нерівномірним. Насаджувана модель радянської свідомості не змогла повністю витіснити регіональні ідентичності, що особливо виразно проявлялося в періоди політичної лібералізації або ослаблення центральної влади, коли пригнічена культурна пам'ять і національні орієнтації знову набували актуальності та проявлялися в суспільному житті. Таким чином, пропагандистська політика в Західній Україні мала суперечливий і багатовимірний характер: з одного боку, вона сприяла частковій адаптації населення до умов радянської системи, з іншого – не змогла досягти повної ідеологічної уніфікації та викоринення локальних ідентичностей.

Висновки. Здійснене нами дослідження дає змогу стверджувати, що радянська пропагандистська політика в Західній Україні в період 1939–1941 років мала чітко виражений ідеологічний і політичний характер, спрямований на швидку інтеграцію приєднаних територій до радянського простору та формування лояльної до СРСР масової свідомості.

Аналіз засобів поширення пропаганди показав, що більшовицький режим застосовував широкий арсенал комунікативних інструментів. Провідну роль відігравали преса, радіомовлення, плакатне мистецтво, театралізовані масові заходи та реформована система освіти.

У процесі пропагандистського впливу активно застосовувалися символи та теми, що апелювали до образів визволення, братерства народів, прогресу й справедливості. Натомість усі форми національної, релігійної або політичної автономії зазнавали систематичної дискредитації. Через радянські наративи інституції української національної пам'яті (УГКЦ, ОУН, міжвоєнна інтелігенція, західно-європейський досвід) подавалися як «реакційні», «ворожі» або «буржуазно-націоналістичні».

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні порівняльного аналізу пропагандистських стратегій СРСР у різних приєднаних регіонах, зокрема в країнах Балтії, Бессарабії чи Східній Польщі, що сприятиме глибшому розумінню універсальних та специфічних елементів радянської інформаційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухів О. І. Правові причини та наслідки радянзації Галичини в 1939–1941 роках. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. Вип. 5(40). С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32837/ручв.v0i5.920>
2. Боднарчук О. Г. Причини та наслідки радянзації Західної України. Актуальні дослідження правової та історичної науки. 2022. Вип. 39. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3400 (дата звернення: 05.05.2025).
3. Галузевий Державний архів Служби безпеки України. Ф. 16. Оп. 32. 1951 р. Спр. 33. С. 10–15. URL: <https://ssu.gov.ua/haluzevyi-derzhavnyi-arkhiv> (дата звернення: 05.05.2025).
4. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 7. 1940. С. 31–33. URL: <https://if.archives.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2025).
5. Державний архів Тернопільської області. Ф. П-1. Оп. 1. 1940 а. Спр. 7. С. 155–156. URL: <https://archives.te.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2025).
6. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-9. Оп. 1. 1940 б. Спр. 105. С. 64. URL: <https://archives.te.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Зубченко С. П. Політика радянської влади у національному питанні в 30–40-х рр. XX століття: напрямки, форми і зміст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2018. Вип. 50. С. 257–266. DOI: <https://doi.org/10.26661/swfh-2018-50-026>
8. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія: монографія. Запоріжжя, 2019. 432 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014701> (дата звернення: 05.05.2025).
9. Литвин М. Західноукраїнський вересень 1939 р.: маркери політики пам'яті. Український історичний журнал. 2019. Вип. 5. С. 25–35. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179587/04-Lytvyn.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.05.2025).
10. Місінкевич Л. Державний терор на західноукраїнських землях як метод встановлення радянської влади. Університетські наукові записки. 2021. Вип. 1 (79). С. 6–19. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.79.1>
11. Павловська С. В. Діяльність радянських військових ідеологічних структур серед населення Західної України, Буковини та Бессарабії у 1939–1940 рр. Воєнно-історичний вісник. 2019. № 1(31). С. 129–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viv_2019_1_11 (дата звернення: 05.05.2025).

12. Радянська Україна (Станіславів). 05.10.1939. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/vigliadali-iak-trupi-spogadi-pro-pershu-radiansku-okupatsiiu-stanislavova/> (дата звернення: 05.05.2025).
13. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України. Упоряд. В. Даниленко, С. Кокін. Київ, 2009. 1304 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/10794> (дата звернення: 05.05.2025).
14. Радянські репресії у західних областях України (1939 – 1953): історія, особистості, пам'ять: колективна монографія. / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 374 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28243/1/Ilnytskyi_Starka_Everyday_Terror.pdf (дата звернення: 05.05.2025).
15. Стародубець Г. Особливості використання більшовицькою пропагандою маніпулятивних технологій у засобах масової інформації. Тенденції розвитку науки і освіти. 2020. Вип. 61. С. 50–53. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32612/2/TSDNM_2020_Starodubets_H-Osoblyvosti_vykorystannia_50-53.pdf (дата звернення: 05.05.2025).
16. Стрільчук Л. Політика радянської влади на землях Західної України в галузі культури, освіти та релігії у період вересня 1939 – червня 1941 рр. Літопис Волині. 2017. Вип. 18. С. 32–37. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1068857> (дата звернення: 05.05.2025).
17. Стрільчук Л. Радянська та репресії на землях Західної України у період вересня 1939 р. – червня 1941 р. Літопис Волині. 2024. Вип. 30. С. 113–118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.18>
18. Стрільчук Л., Сосницька Л. Відновлення та розвиток радянської системи шкільної освіти на Волині в перше повоєнне десятиліття. Літопис Волині. 2022. Вип. 26. С. 54–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.09>
19. Шайкан В. О., Шайкан В. О. Ідеологічний аспект радянської заходноукраїнських земель 1939–1940 рр. Гілея. 2010. Вип. 41. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shaikana_Valentyna/Ideolohichnyi_aspekt_radianizatsii_zakhidnoukrainskykh_zemel_1939_1940_r/ (дата звернення: 05.05.2025).
20. Яшан О. О., Стадник І. Ю. Трансформація радянської пропаганди в 1933–1941 рр. Історичний альманах. 2021. Вип. 25. С. 124–132. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/1566> (дата звернення: 05.05.2025).

REFERENCES

1. Andrukhiv O. I. (2021) Pravovi prychny ta naslidky radianizatsii Halychyny v 1939–1941 rokakh [Legal reasons and consequences of the Sovietization of Galicia in 1939–1941]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 5(40). 3–7. <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i5.920> [in Ukrainian].
2. Bodnarchuk O. H. (2022) Prychny ta naslidky radianizatsii Zakhidnoi Ukrainy [Causes and consequences of the Sovietization of Western Ukraine]. *Aktualni doslidzhennia pravovoї ta istorychnoi nauky*, 39. Retrieved from https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3400 [in Ukrainian].
3. Haluzevyi Derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine] (1951). Fund 16. Inventory 32. File 33. P. 10–15. Retrieved from <https://ssu.gov.ua/haluzevyi-derzhavnyi-arkhiv> [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast] (1940). Fund P-1. Inventory 1. File 7. P. 31–33. Retrieved from <https://if.archives.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State Archives of Ternopil Oblast] (1940a). Fund P-1. Inventory 1. File 7. P. 155–156. Retrieved from <https://archives.te.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State Archives of Ternopil Oblast] (1940b). Fund R-9. Inventory 1. File 105. P. 64. Retrieved from <https://archives.te.gov.ua/>. [in Ukrainian].
7. Zubchenko S. P. (2018) Polityka radianskoi vlady u natsionalnomu pytanni v 30–40-kh rr. XX stolittia: napriamky, formy i zmist [Soviet national policy in the 1930s–1940s: directions, forms, and content]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 50. 257–266. <https://doi.org/10.26661/swfh-2018-50-026> [in Ukrainian].
8. Kahanov Yu. O. (2019) Konstruuvannia «radianskoi liudyny» (1953–1991): ukrainska versia: monohrafiia [Constructing the “Soviet person” (1953–1991): the Ukrainian version: monograph]. *Zaporizhzhia*. Retrieved from <http://resource.history.org.ua/item/0014701> [in Ukrainian].
9. Lytvyn M. (2019) Zakhidnoukrainskyi veresen 1939 r.: markery polityky pamiaty [Western Ukrainian September 1939: markers of memory policy]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5. 25–35. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179587/04-Lytvyn.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
10. Misinkevych L. (2021) Derzhavnyi teror na zakhidnoukrainskykh zemliakh yak metod vstanovlennia radianskoi vlady [State terror in the Western Ukrainian lands as a method of establishing Soviet power]. *Universytetski naukovy zapysky*, 1(79). 6–19. <https://doi.org/10.37491/UNZ.79.1> [in Ukrainian].
11. Pavlovska S. V. (2019) Diialnist radianskykh viiskovykh ideolohichnykh struktur sered naselennia Zakhidnoi Ukrainy, Bukovyny ta Bessarabonii u 1939–1940 rr. [Activity of Soviet military ideological structures among the population of Western Ukraine, Bukovyna, and Bessarabia in 1939–1940]. *Voienno-istorychnyi visnyk*, 1(31). 129–139. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/viv_2019_1_11 [in Ukrainian].
12. Radianska Ukraina (Stanislaviv) [Soviet Ukraine (Stanislaviv)] (1939) Retrieved from <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/vigliadali-iak-trupi-spogadi-pro-pershu-radiansku-okupatsiiu-stanislavova/> [in Ukrainian].
13. Danylenko V., Kokin S. (2009) Radianski orhany derzhavnoi bezpeky u 1939 – chervni 1941 r.: dokumenty HDA SB Ukrainy [Soviet State Security Bodies in 1939 – June 1941: Documents of the State Security Archive of Ukraine] (2009). Kyiv: 1304 p. Retrieved from <http://resource.history.org.ua/item/10794> [in Ukrainian].
14. Ilnytskyi V. (Ed.). (2022) Radianski represii u zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1939 – 1953): istoriia, osobystosti, pamiat: kolektyvna monohrafiia [Soviet repressions in the western regions of Ukraine (1939–1953): history, personalities, memory: collective monography]. Riga, Latvia: Baltija Publishing. Retrieved from http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28243/1/Ilnytskyi_Starka_Everyday_Terror.pdf [in Ukrainian].

15. Starodubets H. (2020) Osoblyvosti vykorystannia bilshovytskoiu propahandoiu manipulyatyvnykh tekhnolohii u zasobakh masovoi informatsii [Peculiarities of the use of manipulative technologies by Bolshevik propaganda in mass media]. *Tendentsii rozvytku nauky i osvity*, 61. 50–53. Retrieved from https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32612/2/TSDNM_2020_Starodubets_H-Osoblyvosti_vykorystannia_50-53.pdf [in Ukrainian].
16. Strilchuk L. (2017) Polityka radianskoi vlady na zemliakh Zakhidnoi Ukrainy v haluzi kultury, osvity ta religii u period veresnia 1939 – chervnia 1941 rr. [Soviet policy in culture, education, and religion in Western Ukrainian lands during September 1939 – June 1941]. *Litopys Volyni*, 18. 32–37. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1068857> [in Ukrainian].
17. Strilchuk L. (2024) Radianizatsiia ta represii na zemliakh Zakhidnoi Ukrainy u period veresnia 1939 r. – chervnia 1941 r. [Sovietization and repressions in the lands of Western Ukraine during September 1939 – June 1941]. *Litopys Volyni*, 30. 113–118. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.18> [in Ukrainian].
18. Strilchuk L., & Sosnytska L. (2022) Vidnovlennia ta rozvytok radianskoi systemy shkilnoi osvity na Volyni v pershe povoienne desiatylittia [Restoration and development of the Soviet school education system in Volyn during the first post-war decade]. *Litopys Volyni*, 26. 54–59. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.09> [in Ukrainian].
19. Shaikan V. O., & Shaikan V. O. (2010) Ideolohichni aspekt radiansizatsii zakhidnoukrainskykh zemel 1939–1940 rr. [Ideological aspect of the Sovietization of Western Ukrainian lands in 1939–1940]. *Gileia*, 41. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Shaikana_Valentyna/Ideolohichni_aspekt_radiansizatsii_zakhidnoukrainskykh_zemel_1939_1940_rr/ [in Ukrainian].
20. Yashan O. O., & Stadnyk I. Yu. (2021) Transformatsiia radianskoi propahandy v 1933–1941 rr. [Transformation of Soviet propaganda in 1933–1941]. *Istorychnyi almanakh*, 25. 124–132. Retrieved from <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/1566> [in Ukrainian].